

Göncz László

A pannon régió tükre és „határtalan” folyóirata

(A 15. évfolyamához érkezett Pannon Tükör köszöntése)

Európa határai a térségünkben bő évtizede zajló integrációs folyamat keretében fokozatosan légiesülnek, aminek értelmében – az egykori elválasztó funkcióval szemben – közigazgatási és földrajzi szerepkörükre helyeződik át a hangsúly. Ennek voltunk, vagyunk szemtanúi és részesei a zalai-Mura menti régióban is. A látványos, formális változások viszonylag gyorsan bekövetkeznek, az emberek többségének tudatában azonban az említett folyamat általában lassan rögződik, az elválasztottság érzése – leginkább ránk oktrojált beidegződésként – térségünkben még mindig erőteljesen jelen van. Az elválasztottság fogalma alatt ma természetesen mást kell érteni, mint a „vasfüggöny” időszakában vagy a 20. század hetvenes éveinek „bársonyosabb” időszakában, azonban a jelenség valamennyire mégis érződik. Hipotetikus kérdés, hogy Közép-Európa sajátos történelmére való tekintettel, valamint annak mai szakmai és politikai értelmezése szempontjából, a tényleges határtalanság spontán megélése mennyi időt vesz majd igénybe. Ezzel összefügg a magyarság szempontjából is fontos kérdés, hogy lehetséges lesz-e olyan határokat átívelő nemzeti integráció, amiből nem adódik a szomszédos nemzetek között kiélezett konfliktus. A válasznál megérné hosszabban elidőzni, azonban mindenekelőtt azt szükséges megállapítani, hogy voltak jelenségek, a kultúra és az irodalom terén kibontakozó fontos megnyilvánulások, amelyek térségünkben még a rendszerváltás előtt, valamint annak időszakában határtalanságot, nemzetek határokat átívelő integrációját és a népek közötti őszinte együttélést hirdettek vagy szimbolizáltak. Az ilyen kezdeményezésekből, kulturális programokból és irodalmi műhelyekből nőtte ki magát a Pannon Tükör, és vált mára a nyugat-pannon régió egyik legfontosabb, értékteremtő folyóiratává.

Számos esetben Közép-Kelet-Európában sajnos a nemzetiségi kérdés tartalmi rendezésének mai állapota alig haladja meg az egypártrendszer utolsó, formálisan még autoriter időszakának szintjét. A magyar-szlovén határ mentén e tekintetben jobb a helyzet, bár kedvezőtlen árnyalatok esetenként e térségben is észlelhetők. Az is megállapítható, hogy a megszűnő határok által – politikai, gazdasági és egyéb vonatkozásban – megnyílt lehetőségek mellett, az új társadalmi folyamat esetenként korlátokba ütközött. Korlátok nemzeti, nemzetközi, regionális és önkormányzati szempontból egyaránt előfordulnak, és feloldásuk a következő esztendő komoly próbatétele lehet.

Az ún. magas kultúra, azon belül a képzőművészet, az irodalom és az irodalomszervezés terén a folyamat térségünkben már mintegy három évtizede az átlagosnál kedvezőbb helyzetben fejt ki hatását. A jelenség a műkedvelésre és a hagyományőrzésre is jellemző. Bizonyára véletlenek nincsenek, mégis megkockáztatom a feltételezést, hogy a tágabb zalai és Vas megyei térségben a különböző népek, nemzetek több évszázados, többnyire zavartalan együttélése serkentően hatott a kultúrára, akár a nyelvi megmaradás eszközeként, akár egymásra ható pozitív megnyilvánulások formájában jelentkezett. A magyar nyelvterület különböző régióiban alighanem jogtalanul terjedt el a „sötét Zala” minősítés általánosítása, hiszen e vidéken egyes korszakokban több országos vagy európai léptékű kulturális teljesítmény született. Gondoljunk csak Alsólendva virágzó szellemi életére a 16. század második felében, a mintegy száz esztendővel későbbi kimagasló Zrínyi-alkotásokra, a dualizmus korának Kanizsájára, valamint olyan jeles férfiak, mint Deák Ferenc, Zala György, Wlassics Gyula, Keresztury Dezső és mások munkásságának, szerepének jelentőségére, ami közép-európai vonatkozásban is kimagasló társadalmi és kulturális színvonalat képvisel.

Az utóbbi másfél évszázadban vidékünkön az újságírásnak, a megyei és más, helyi jellegű napi- vagy hetilapoknak is – a tudományos, főképpen történelmi és néprajzi vonatkozású periodikus kiadványok mellett – említésre méltó működése, hagyománya van. Zalaegerszegen, Nagykanizsán, Keszthelyen, Alsólendván, Csáktornyán vagy akár a vasi érdekszférához tartozó Muraszombatban rendszeresen jelentek meg újságok, amelyek keretében a szépirodalom, az esszé és más, a szigorú hírlapanyagnál igényesebb műfajok is napvilágot láttak. Az ilyen sokoldalú szerkesztőségekben lelhetők fel a 20. század utolsó negyedében a térségben létrehozott folyóiratok előfutárai, több esetben példaképei. Egyaránt vonatkozik ez a Muratájra, a Pannon Tükörré, a Hévízre és más, kevésbé folyamatos megjelenést felmutatni képes, irodalmat, művészetet és különböző társadalomtudományi tartalmakat közlő periodikákra. A feltételezésnek akkor is van alapja, ha az említett folyóiratokra neves Vas, Somogy, Fejér és Baranya megyei, valamint az országos

irodalmi és társadalomtudományi kiadványok is nagy befolyással voltak.

A térségben sajnos voltak olyan időszakok is, amikor a műzsákat, az alkotókat elhallgattatták, vagy – tiltakozásból, illetve önbizalom, tehetség híján – maguktól hallgattak el. Általában a különböző nagypolitikai események utáni tragikus döntések és ideológiai zsákutcák idéztek elő kényszernémaságot. Némegyszer a már említett elválasztó határokkal szabdalták és nehezítették a régió természetes kapcsolódásait. A történelmi Zala vármegyét többször érintő külső és belső területi és szellemi-kulturális változások sorában a Trianon utáni időszak és a 20. század ötvenes éveinek „vasfüggönyösdije” külön említést érdemel. Az utóbbi különösképpen torzítóan hatott a térség életére. Egyrészt gyökereiben próbálta akadályozni az együttműködést a Muravidék és Zala megye között, amit a határ hermetikus zártsága eléggé megkönnyített. Másrészt a hatalom gyakorlói azt sulykolták az emberekbe, hogy ez egy periférikus, Isten háta mögötti vidék, ahol más út amúgy sem lehetséges, mint vakon követni az egysíkú társadalmi orientációt. A 20. század hatvanas éveinek valamennyire nyugodtabb, felvilágosultabb időszakában nem volt könnyű az említett süllyesztőből felemelkedni. A magyarsághoz való kötődés és a nemzeten belüli szolidaritás, az elsők között a Kárpát-medencében, olyan ösztönző erővel bírt, hogy a kultúra háza táján valami lassan megmozdult. Fokozatosan a nem magyar nemzetiségűek, főképpen egyes progresszív beállítottságú szlovén körök is láttak fantáziát a közös programokban és a kapcsolatépítésben, illetve – az általános szlovéniai kisebbségvédelmi törekvések hatására – nem akadályozták már annyira a muravidéki magyarok együttműködését az anyaországgal.

Az említettekől függetlenül a 20. század hetvenes éveinek második felében még nem volt divat, hogy a határon túli magyar közösség szorosabbra fűzze kapcsolatát a szomszédos magyarországi megyék kulturális intézményeivel, művészeivel és művelődési szakembereivel. Hivatalos, államközi egyezményekkel tűzdelt, a legtöbbször formális jellegű együttműködés akkor még csak országos szinten zajlott. Az anyaországban sem mindig neveztek azt magyar-magyar kapcsolatnak, bár leginkább közvetlen a határ menti térségben, magyar nyelvi környezetben zajlott. A Muravidéken, szlovén-magyar vonatkozásban, a Rédics-Hosszúfalu határátkelő-megnyitás jelentett mérföldkövet, ugyanakkor még elsősorban egyéni és családi vonatkozásban. Mindez azonban már jelentős változást hozott, ami – hol spontánul, hol tudatosan – egyre fontosabb regionális jelenséggé vált.

A szűkebben értelmezett kultúra terén is megtört a jég. Elsőként a népdalgyűjtés és a néprajzkutatás területén történtek említésre méltó programok. A sportkapcsolatok intenzitása is értékes része volt a kapcsolatépítésnek, bár e téren – a nemzeti és történelmi kötődéssel szemben – a szomszédos szerepkörből fakadó igények hangsúlyozása került előtérbe. A határ menti települések fokozatosan cserekapcsolatokat hoztak létre, aminek meghatározó kovásza zömében a magyarsághoz való kötődés, vagy annak hiányában a magyar nyelvismeret volt. Fontos megemlíteni az „első fecskék” sorába tartozó Kerecsényi Edit, kiváló nagykanizsai néprajzkutató és id. Horváth Károly népdalgyűjtő-népművelő törekvéseit, akik – nemegyszer lehetetlen körülmények közepette – bebizonyították, hogy a muravidéki népi kulturális hagyomány valódi, feltáratlan kincs, hiszen a Hetés és a Lendva-vidék folklórja és tárgyi-néprajzi értékei, valamint népzenei öröksége egyetemes zalai vonatkozásban is meghatározóak. Magyarán: tevékenységük vitathatatlanul a térség szerves együvé tartozását bizonyította.

Az irodalmi kapcsolatok kezdetben lassúbb ütemben alakultak, alkalmi jelleggel, aminek főképpen két meghatározó oka volt. A magyarországi, azaz zalai oldalon akkor még hiányzott e fontos küldetését állandó jelleggel felkaroló egyéniség vagy értelmiségi csoport, illetve az ilyen jellegű tevékenység akkoriban még kevésbé felelt meg a „kor szellemének”. A helyzet e téren jóval később, csak a nyolcvanas évek második felében változott meg. (Kivételes, folytatás nélküli kezdeményezés volt az *Összhang* című antológia, amelyben muravidéki, vasi és zalai költők együtt jelentek meg.) A másik oka az irodalmi jellegű kapcsolatok pangásának abban kereshető, hogy a muravidéki gyér számú értelmiség, azon belül az irodalommal foglalkozó néhány alkotó főképpen Vajdaság felé orientálódott. Az ottani irodalmi és szellemi műhelyek, valamint a Fórum Könyvkiadó jelentették számukra azt a hátteret, amelynek keretében bizonyos szintig kibontakozhattak és megnyilvánulhattak. Fontos volt ez a muravidéki alkotók számára, még ha vállalni kellett is a másodhegedűs szerepkört, mert gyakorlatilag más mozgástér objektíve nem volt. Az akkoriban még rendszeresen hangoztatott jugoszláv „testvériség-egység” eszmekeretbe a vajdasági kapcsolattartás tökéletesen beillett. Az anyaországi életszínvonaltól kedvezőbb jugoszláviai állapot e téren is érezte hatását, ugyanis fontosabb volt a jugoszláviai magyar kultúrában részt vállalni, mint határokon átívelő, egyetemes magyar nemzeti értékekben gondolkodni. Az igazsághoz tartozik, hogy az utóbbiról a rendszerváltás előtt érdemben nem is lehetett szó, az esetleges ilyen jellegű érzelmi kötődés csak burkolt formában jelentkezhetett. Ennek okai nagyon összetettek és rendkívül bonyolult összefüggésekben rejlenek, amit ezúttal nem kívánok mélyrehatóan boncolgatni.

Minden esetleges félreértés elkerülése érdekében fontos megállapítani, hogy a muravidéki magyar irodalom és a később kibontakozó könyvkiadás szempontjából meghatározóan fontos volt a „vajdasági együttműködés” korszaka, amire a későbbi törekvéseket lehetett építeni.

A 20. század hatvanas éveiben szárnyát bontogató irodalmi élet másik kapcsolódási pontját a muravidéki szlovén alkotók és könyvkiadók képezték. Annak keretében jutott/juthatott kifejezésre a regionális kötődés (az alatt a szűkebb

Muravidéket lehetett akkoriban értelmezni), valamint közvetett módon a valamennyire politikai indítékú, különböző, határon túli szlovén kisebbségi közösségekkel, alkotókkal való együttműködés. Ennek szép példája volt a Pomurska Založba kiadó által kezdeményezett *Összhang (Sozvocje)* című antológia megjelentetése 1978-ban, melyben a muravidéki, vasi és zalai költők együtt jelentek meg. Sajnos, a kötetnek nem lett folytatása.

Az együttműködés a kultúra terén a muravidéki magyar közösség, valamint Zala és Vas megye között az egypártrendszer utolsó évtizedében, amint már utaltunk rá, erősödött és intézményesedett. Az amatőr csoportok és a közművelődési szakintézmények közös munkái mellett az irodalmi kapcsolatok is gyakoribbá váltak. A régióban kialakult, határon átnyúló magyar-magyar együttműködés precedens értékűnek tekinthető, hiszen a nyolcvanas évek közepén a Kárpát-medence más vidékein hasonlóra nem, vagy csak elvétve volt példa. A programok és a szakmai együttműködés rendszerességét megállapodásokkal szentesítették. Ennek nem formális jellege a fontos, hanem mindenekelőtt az, hogy megtört a jég az anyaország és egy magyar kisebbség kapcsolatában. Az igazsághoz tartozik, hogy az említett együttműködési forma csakis úgy alakulhatott ki, hogy az akkor már egyes értelmiségi körökben nemzeti önállóságát megpendítő szlovéniai politikai elit pozitív visszhangra talált. Ez az egyébként jelentősen megfogyott, nemzeti tudatában megrendült muravidéki magyar közösség kibontakozási esélyeit növelte. A nyolcvanas években, a két szomszédos megye segítségével olyan szellemi és kulturális folyamat indulhatott el a muravidéki magyarság körében, aminek a századfordulóra felmutatható eredményei voltak az értelmiségképzés, a művészeti és irodalmi alkotómunka és a hagyományörzés terén. A szlovén költségvetésből származó támogatás mellett, amely a tárgyalt korszakban mennyiségileg bővült és szerkezetében differenciálódott, a zalai és vasi támogatás nélkülözhetetlen és fontos szerepet játszott. Különösképpen a szakemberekben szegény kisebbségi közösség segítése volt jelentős, valamint a megyei közgyűjtemények és oktatási intézmények támogatása. Nyugodt lelkiismerettel állítható, hogy a rendszerváltás előtt, a muravidéki magyar közösség vonatkozásában, Zala és Vas megyék már betöltötték az anyaország szerepét.

A rendszerváltás előestéjén érték meg a körülmények az első (és máig egyetlen) konkrét irodalomszervezési, tehetségkutató szerepkörű, valamint társadalomtudományi tanulmányok közlését vállaló muravidéki folyóirat, a *Muratáj* megszületésére. A törekvés, a maroknyi muravidéki magyar alkotócsoporthoz tartásának köszönhetően, hosszú távon megerősödött, és ma már megállapítható, hogy az önálló folyóirat-alapítás értékteremtő cselekedet volt. A tartalma tekintetében sokszínű kiadványhoz, amely eleinte évente két alkalommal jelent meg (később, vastagabb terjedelemben, átlagosan egyszer), szinte a kezdettől csatlakoztak neves magyarországi szerzők, írók és tudósok, főképpen a két szomszédos megyéből. A *Muratáj* tágabb alkotógárdája a múltban is afféle virtuális műhelyt alkotott, amelynek keretében sok szó esett a régió belüli tágabb irodalmi együttműködésről és programokról. Jól emlékszem arra, hogy több ízben felvetődött egy regionális jellegű, főképpen zalai érdekeltsgű, a pannon táj szellemi értékeit felvállaló folyóirat létrehozása. Hasonló ötletek természetesen más fórumokon, különböző zalai közgyűjteményekben, szakmai és civil körökben is születtek. A törekvésből csak jóval később, hosszadalmas küzdelem és vita után született eredmény. Erőteljes együttműködésre volt szükség, ami a Pannon Tükör megszületésénél összefogásra készítette a két hagyományosan rivalizáló zalai nagyváros, a megyeszékhely és Nagykanizsa érdekelt értelmiségét is. Mai szemszögből visszatekintve a folyóirat létrejöttét megelőző vajúdsra, felelősségteljesen állíthatjuk, hogy megérte. Kifizetődött a kintartás, mert ténylegesen sikerült minőségi, regionális irányultságú, országos, azaz egyetemes magyar társadalomtudományi, művészeti és irodalmi folyóiratot alkotni. Ezért több kiváló egyéniség külön említést érdemelne – alapítók és támogatók, mecénások és egyéb szakemberek, rovatszerkesztők, szerzők és technikai munkatársak egyaránt –, azonban ezúttal csupán a két főszerkesztő, a sajnós már elhunyt Pék Pál és a jelenlegi, Péntek Imre rendkívül értékes, szakmailag megalapozott tevékenységére utalok.

A határ menti térség vonatkozásában a Pannon Tükör külön értéke és sajátossága, hogy a muravidéki magyar alkotóknak, valamint a kisebbségben élő magyar közösségnek megkülönböztetett figyelmet szentel. A *Muratáj* szerkesztőivel és alkotóival is szorosan együttműködik. Ezért, valamint egyetemes nemzeti és irodalmi értékeinek ismeretében, a Pannon Tükör a tágabb, határokat átívelő földrajzi térség egyik legértékesebb folyóiratának és szellemi műhelyének tekinthető.